

УДК 338.24:334.012.64:001.895

JEL classification: L26, O38, G24, M13

Світлана Лоза к.е.н., доцент

(доцент кафедри бізнесу та управління, Національний університет «Запорізька політехніка»)

ORCID ID 0000-0002-2566-5020

Дмитро Лоза, (здобувач третього (науково-освітнього) рівня вищої освіти, Класичний приватний університет)

ORCID ID 0009-0004-5852-4998

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА СТАРТАП-ЕКОСИСТЕМ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ТА УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Мета статті – проаналізувати міжнародний досвід державної підтримки стартап-екосистем та виявити найкращі міжнародні практики для вдосконалення державної підтримки стартап-екосистеми на основі порівняльного аналізу країн Центрально-Східної Європи (CEE) та провідних світових практик. Дослідження базується на емпіричних даних актуальних міжнародних звітів та систематичному аналізі наукової літератури з питань венчурного фінансування та державної підтримки інновацій. Методологія включає порівняльний аналіз фінансових інструментів на прикладах країн CEE та окремих провідних світових практик, систематизацію регуляторних механізмів та оцінку інфраструктурних ініціатив країн-лідерів. Результати дослідження демонструють, що Україна посідає 42 місце у глобальному рейтингу з найвищим темпом зростання екосистеми та досягла високих показників імплементації EU Startup Nations Standards. Ukrainian Startup Fund визнано найкращою практикою у схемах співінвестування серед європейських країн. Водночас, ідентифіковано критичний розрив фінансування на етапі раунду А, де 73% українських стартапів визначають доступ до капіталу як основний бар'єр розвитку. Систематизовано досвід успішних країн CEE, зокрема Естонії, Польщі та Литви, які застосовують комплексні моделі державної підтримки через модель чотирирівневої спіралі. Виявлено специфічні фінансові механізми подолання розривів фінансування на різних етапах життєвого циклу стартапів. Встановлено, що Defense Tech є унікальною конкурентною перевагою України у контексті воєнного періоду та потенційним драйвером повоєнного економічного відновлення. Практична цінність дослідження полягає в ідентифікації критичних розривів у фінансуванні (Series A/B gap, дефіцит бізнес-ангелів), регуляторному середовищі (регуляторні пісочниці, краудфандинг) та інфраструктурі (масштабування, транскордонні мости), а також виявленні найбільш ефективних міжнародних практик для їх подолання у контексті повоєнної розбудови української економіки.

Ключові слова: стратегія сталого розвитку, стартап-екосистема, державна підтримка інновацій, венчурний капітал, розриви фінансування, регуляторні інновації, інноваційне підприємництво, повоєнна відбудова.

© Лоза С.П., Лоза Д.Ю., 2025

Постановка проблеми. Стартап-екосистеми відіграють ключову роль у формуванні інноваційної економіки та забезпеченні сталого економічного зростання країн у XXI ст.

Успішний розвиток високотехнологічних підприємств вимагає не лише підприємницького таланту засновників та доступу до приватного капіталу, але й цілеспрямованої державної політики підтримки на всіх етапах життєвого циклу стартапів.

Водночас, стартапи стикаються з критичними розривами фінансування, зокрема феноменом "долини смерті" між завершенням R&D-фази та початком комерційної реалізації продукту, а також дефіцитом капіталу на етапах Series A та пізніших стадій розвитку. Ця проблема набуває особливої гостроти для екосистем країн з ринками, що розвиваються, де інституційна спроможність венчурного ринку обмежена, а концентрація інвестицій у кількох країнах-лідерах залишає решту регіону з дефіцитом капіталу.

Україна, незважаючи на виклики повномасштабної війни, демонструє вражаючу стійкість та динаміку розвитку стартап-екосистеми, піднявшись у глобальних рейтингах та досягнувши високих темпів зростання. Водночас, дослідження виявляють серйозні бар'єри у фінансуванні: більшість українських стартапів визначають нестачу інвестицій як критичний бар'єр розвитку, особливо на етапах Series A та late stages.

У цьому контексті важливим є вивчення міжнародного досвіду державної підтримки стартап-екосистем, зокрема успішних моделей країн Центрально-Східної Європи (CEE), які пройшли шлях трансформації постсоціалістичних економік та інтеграції до Європейського Союзу, а також окремих найкращих світових практик фінансових інструментів, регуляторних інновацій та інфраструктурних ініціатив.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика фінансування стартапів на різних етапах життєвого циклу отримала значну увагу в науковій літературі. Helman L. [7] детально описує феномен "долини смерті", наголошуючи, що між етапами дослідження-розробки та виходу на ринок існує проміжок, де відсутні цільові стимули, що призводить до надмірно високого рівня провалів стартапів. Salamzadeh A. та Kawamorita Kesim H. [13] встановили, що менше третини стартапів виживають після проходження критичних етапів розвитку, підкреслюючи необхідність системної підтримки на всіх стадіях життєвого циклу.

Питання ролі бізнес-ангелів у ранньому фінансуванні досліджено у працях Maxwell A. L., Jeffrey S. A. та Lévesque M. [11], які встановили, що бізнес-ангели інвестують у 16 разів більше коштів у Seed-венчурні інвестиції порівняно з венчурними фондами, проте 97% стартапів не вдається залучити ВА-фінансування через застосування принципу послідовного виключення. Lange J., Rezepa S. та Zatrochová M. [10] у систематичному огляді літератури підкреслюють, що роль бізнес-ангелів виходить далеко за межі простого надання капіталу: додаткові послуги (експертиза, мережі, менторство) є критичними для виживання стартапів на ранніх стадіях.

Специфіка венчурного фінансування в економіках, що розвиваються, проаналізована Kato A. I. [8], який у систематичному огляді літератури виявив масштабний розрив: обсяг венчурних інвестицій у США сягає десятків мільярдів доларів, тоді як в країнах Африки та інших регіонах, що розвиваються, цей показник у десятки разів нижчий. Автор підкреслює важливість ресурсного підходу: венчурні інвестори надають не лише фінансові ресурси, але й управлінську експертизу, стратегічне керівництво та доступ до мереж.

Питання альтернативних джерел фінансування, зокрема краудфандингу, досліджені Cambridge Centre for Alternative Finance [3], який у 2nd Global Alternative Finance Benchmarking Report ідентифікував "регуляторні зміни" як ризик номер один для альтернативних фінансових платформ глобально, підтверджуючи ефективність регуляторних пісочниць як інструменту балансування між інноваціями та захистом споживачів. Теслюк С. А., Матвійчук Н. М. та Демчук Н. В. [2] у дослідженні краудфандингу в Україні ідентифікують відсутність законодавчої рамки як головну проблему його розвитку, що створює правову невизначеність для платформ та інвесторів.

Порівняльний аналіз стартап-екосистем країн Центрально-Східної Європи представлено у дослідженні Антонюк Д. А. та Антонюк К. І. [1], які підкреслюють важливість адаптації міжнародного досвіду державної підтримки для повоєнної відбудови України. Автори аналізують законодавчі ініціативи, державні інвестиційні програми, розвиток людських ресурсів та створення центрів компетенцій у семи країнах регіону (Литва, Латвія, Естонія, Польща, Угорщина, Чехія, Румунія), виявляючи як успішні практики, так і виклики молодих екосистем СЄЕ. Методологічні підходи до формування стартап-екосистем розглянуто у праці Khaustova V. et al. [9], які підкреслюють важливість системної взаємодії академії, індустрії, уряду та громадянського суспільства на всіх етапах життєвого циклу стартапів.

Водночас, аналіз літератури виявляє кілька невирішених питань, які потребують подальших досліджень. По-перше, недостатньо вивчені механізми подолання розривів фінансування (зокрема "долини смерті" та дефіциту Series A) в умовах військового конфлікту та повоєнної відбудови. По-друге, обмеженими є дослідження щодо ефективності різних моделей державних фондів (fund-of-funds, прямого співінвестування, грантових програм) у контексті країн СЄЕ з різним рівнем інституційної спроможності. По-третє, практично відсутні наукові розвідки феномену Veterans-to-Founders transition у контексті України та механізмів конвертації військової експертизи у підприємницький успіх. По-четверте, потребує систематизації досвід міжнародної співпраці стартап-екосистем (на зразок Polish-Ukrainian Startup Bridge) для розробки теоретичної рамки транскордонної екосистемної інтеграції.

Мета статті – проаналізувати міжнародні моделі державної підтримки стартап-екосистем з детальним порівняльним аналізом країн Центрально-Східної Європи та виявити найкращі міжнародні практики для вдосконалення державної підтримки стартап-екосистеми України.

Для досягнення мети: проведено порівняльний аналіз позицій України у глобальних рейтингах стартап-екосистем (Global Startup Ecosystem Index 2025, EU Startup Nations Standards 2024) та ідентифіковано конкурентні переваги і виклики відносно країн СЄЕ; систематизовано міжнародні моделі фінансових інструментів державної підтримки (грантові програми, співінвестиційні схеми, державні венчурні фонди, податкові пільги) на прикладах країн СЄЕ та окремих провідних світових практик, з оцінкою їх ефективності у подоланні дефіциту фінансування на різних етапах життєвого циклу стартапів; проаналізовано регуляторні інновації та інфраструктурні ініціативи країн-лідерів (Естонія, Польща, Литва) і виокремлено найкращі практики, застосовні у контексті України; ідентифіковано критичні розриви у розвитку української стартап-екосистеми та виявлено найкращі міжнародні практики їх подолання з урахуванням специфіки воєнного та повоєнного періоду.

Дослідження базується на емпіричних даних п'яти ключових міжнародних звітів 2024-2025 років (StartupBlink Global Startup Ecosystem Index, Europe Startup Nations Alliance EU Startup Nations Standards, Dealroom CEE Startup Ecosystem Report, Civitta & u.ventures Scaling Up, Polish-Ukrainian Startup Bridge Report) та аналізі джерел з питань венчурного фінансування, альтернативних джерел капіталу та регуляторних механізмів підтримки стартапів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз позицій України у глобальних рейтингах стартап-екосистем та порівняння з країнами СЄЕ дозволяє виокремити як конкурентні переваги, так і виклики розвитку національної екосистеми. Важливим елементом оцінювання є EU Startup Nations Standards (SNS) – рамкова система стандартів, розроблена Europe Startup Nations Alliance для гармонізації підходів до підтримки стартапів у країнах-членах ЄС. У звіті EU Startup Nations Standards Report 2024 Україна, яка вперше взяла участь у оцінюванні як асоційований член, досягла загального рівня імплементації 73%. У двох критичних категоріях – SNS №3 "Stock Options" та SNS №6 "Access to Finance" – Україна отримала максимальні 100%. Ukrainian Startup Fund був відзначений у звіті як

приклад ефективної моделі co-investment strategy, що активно залучає приватних інвесторів, венчурні фонди та корпоративних партнерів [6].

Аналіз динаміки розвитку української стартап-екосистеми базується на даних Global Startup Ecosystem Index 2025, що охоплює 1,473 міста та 118 країн світу [14]. Методологія рейтингу включає три компоненти: кількість (quantity) – рівень активності екосистеми, якість (quality) – оцінювання впливу та успішності діяльності, та бізнес-середовище (business environment) – сприятливість умов для зростання. Інтеграція даних з Crunchbase, SEMrush, Statista та понад 100 екосистемних партнерів, включаючи USF, забезпечує високий рівень достовірності оцінок.

Згідно з GSER 2025, Україна посідає 42 місце у глобальному рейтингу, піднявшись на чотири позиції порівняно з 46 місцем у 2024 році. Особливо значущим є темп зростання екосистеми: показник 26,22% є найвищим серед країн позицій 41-50 [14]. Це четвертий послідовний рік покращення позицій України, що свідчить про системний характер розвитку екосистеми навіть в умовах війни.

У регіональному контексті Східної Європи Україна посіла 8 місце, піднявшись на одну позицію та обігнавши Румунію [14]. Особливо помітним є прогрес у галузі SaaS: Україна займає 2 місце в регіоні та 17 місце глобально [14]. Київ, як головний технологічний хаб країни, піднявся на сім позицій до 68 місця глобально, увійшовши до топ-70 міст світу. У Східній Європі столиця посідає 4 місце з темпом зростання понад 24%, що є найвищим показником серед українських міст [14]. Київ демонструє спеціалізацію у віртуальній та доповненій реальності (VR/AR): 25 місце глобально та 4 місце в регіоні [14].

Дані Polish-Ukrainian Startup Bridge Report 2025 підтверджують і доповнюють статистику StartupBlink. Згідно з цитатою Ірини Заболотної, заступниці директора Ukrainian Startup Fund: "Згідно з Global Startup Ecosystem Index 2025 від StartupBlink, Україна піднялася на 42 місце у світі та має найвищий темп зростання стартап-екосистеми серед країн, що посідають місця з 41-го до 50-го" [12]. Це підтвердження від державної установи валідує незалежні рейтингові дані та свідчить про визнання досягнень на офіційному рівні.

Dealroom CEE Report 2024 додає до картини регіональний контекст: комбінована вартість стартапів CEE регіону становить €213 млрд, що представляє зростання у 2,4 рази за останні п'ять років (з €89 млрд у 2019 до €213 млрд у 2023). Україна виділяється у категорії "unicorn efficiency": "Хорватія, Україна та Естонія вирізняються, маючи понад удвічі більше unicorn'ів на кількість профінансованих стартапів порівняно з європейським середнім показником" [5]. Це показник засвідчує виняткову якість українського підприємницького таланту та ефективність трансформації стартапів у глобально успішні компанії.

Civitta та u.ventures у звіті "Scaling Up: Accelerating Ukraine's Tech Sector" (2024) наводять додаткові емпіричні дані: понад 2,600 активних стартапів, валюація яких потроїлася з 2020 року, експорт IT-послуг на рівні \$6,7 млрд у 2023 році (41% загального експорту послуг), та найбільший у CEE талант-пул – понад 346,000 IT-спеціалістів. Україна посідає 2 місце у CEE за IT-аутсорсингом та 7 місце глобально за IT-конкурентоспроможністю [4].

Водночас, дослідження виявляють критичні виклики. Civitta визначає, що 73% українських стартапів вказують на доступ до фінансування як значний бар'єр розвитку [4]. Polish-Ukrainian Startup Bridge Report 2025 конкретизує цю проблему через кількісне опитування 107 стартапів: 35,41% респондентів вказують відсутність доступу до фінансування/інвестиційної підтримки як основну перешкоду, що робить її найбільш поширеним викликом, значно випереджаючи регуляторні/правові бар'єри (16,75%) та труднощі співпраці з локальними партнерами/державними органами (14,35%). Особливо тривожним є висновок звіту: "Однакова кількість стартапів була успішною та неуспішною" у спробах залучити фінансування протягом останнього року, що свідчить про "явно обмежений потенціал залучення фінансування-дій, які можуть бути виконані успішно" [12].

Країни СЕЕ демонструють неоднорідну динаміку розвитку стартап-екосистем, що дозволяє виокремити як лідерів, так і країни, що стикаються з системними викликами. Порівняльний аналіз (табл. 1) базується на даних StartupBlink GSER 2025, Dealroom CEE Report 2024 [5, 14].

Комбінована вартість стартапів СЕЕ становить €213 млрд, що відображає зростання у 2.4 рази з 2019 року. VC-інвестиції у регіоні у 2023 році досягли €2.1 млрд, при цьому 50% цих інвестицій концентруються лише у трьох країнах: Естонії, Литві та Польщі. Україна входить до топ-3 за показником unicorn efficiency, маючи понад удвічі вищий рівень порівняно з європейським середнім показником.

Таблиця 1. Порівняння стартап-екосистем країн Центрально-Східної Європи за глобальними рейтингами та ключовими показниками (2024-2025)

Країна	Глобальний рейтинг (GSER 2025)	Зміна (vs 2024)	Темп зростання екосистеми (%)	Регіональний рейтинг (Eastern Europe)	Провідна галузь
Естонія	11	+1	34,02	1 (лідер)	Транспорт (2 місце світу)
Литва	19	-3	<10 (найнижчий у топ-20!)	2	Cybersecurity (3 місце глобально)
Чехія	30	+2	>17%	3	Корпоративне ПЗ, VR/AR
Польща	33	+1	>10%	топ-20 Європи	Множинні сектори
Болгарія	41	-4	негативне	7	–
УКРАЇНА	42	+4	26,22 (найвищий у 41-50!)	8 (+1)	SaaS (2 місце в регіоні та 17 місце глобально)
Румунія*	48	–	негативне	9 (за Україною)	–
Латвія*	49	–	негативне	10	–
Хорватія*	50	–	негативне	11	–

Примітка: * Дані для Румунії, Латвії та Хорватії недоступні у звітах 2024-2025 років

Джерело: систематизовано авторами за [5, 14]

Як видно з таблиці 1, Україна демонструє найвищий темп зростання екосистеми (26,22%) серед країн групи 41-50 у глобальному рейтингу [14]. Четверта послідовна позитивна динаміка свідчить про системний характер розвитку навіть в умовах війни. Розрив між Україною (42 місце) та регіональними лідерами СЕЕ залишається значним: Естонія на 11 місці демонструє зростання 34,02%, Литва на 19 місці (попри тривожне уповільнення до менш ніж 10%), Чехія на 30 місці та Польща на 33 місці. Критично важливим є факт, що три країни СЕЕ регіону – Румунія (48), Латвія (49) та Хорватія (50) – демонструють негативне зростання, що підкреслює виняткові досягнення України у регіональному контексті.

Естонія безперечно лідирує у регіоні, посідаючи 11 місце глобально та демонструючи зростання екосистеми на рівні 34,02%, що є одним з найвищих показників у топ-50 світу. Як зазначено у звіті: "Естонія є провідною стартап-нацією у Східній Європі з 2020 року, а її перевага над Литвою (2 місце в регіоні) зросла вчетверо з 2020 року" [14].

Успіх Естонії значною мірою обумовлений комплексною державною політикою підтримки стартапів, що поєднує створення e-Residency програми, цифрових публічних сервісів та сприятливого регуляторного середовища для технологічних компаній [1].

Литва займає 19 місце глобально, проте демонструє тривожні тенденції: падіння на три позиції та темп зростання менше 10%, що є найнижчим показником серед країн топ-20 [14]. У контексті EU Startup Nations Standards 2024, Литва досягла 82% загальної імплементації та 100% у категоріях SNS №6 "Access to Finance" та SNS №7 "Social Inclusion" [6], що свідчить про ефективність державних програм підтримки доступу до капіталу.

Польща посідає 33 місце глобально, піднявшись на одну позицію [14]. Як найбільший ринок СЕЕ за кількістю населення та ВВП, Польща разом з Естонією та Литвою акумулює 50% усіх венчурних інвестицій регіону у 2023 році [5]. Проте, Maciej Świkiewicz, CEO PFR Ventures, визнає: "Польща залишається лідером регіонального VC-ринку, але ми не можемо спочивати на лаврах. Рівень VC-інвестицій на душу населення в Польщі показує, що ми все ще працюємо значно нижче нашого потенціалу". За останні 5 років 32 VC-фонди, що використовували кошти PFR Ventures, профінансували 380 компаній Seed-стадії, а PFR Ventures планує найближчим часом інвестувати у наступні 40 VC-фондів [5].

Особливої уваги заслуговує польсько-українська співпраця. Polish-Ukrainian Startup Bridge Report 2025 виявляє, що Польща є найважливішим стратегічним партнером для українських стартапів: найпоширенішою комбінацією цільових ринків є "Україна + Польща + EU-25" (19,63% респондентів), а Польща окремо згадується частіше, ніж решта ЄС разом взяті [12]. Польща також є найпопулярнішим напрямком релокації для українських стартапів, що виїхали за кордон [12].

Чеська Республіка займає 30 місце, піднявшись на дві позиції та демонструючи сильний імпульс розвитку [14]. У першому кварталі 2024 року Прага отримала статус unicorn-міста завдяки Mews, що досяг валюації \$1 млрд+ [5]. Чехія залишається важливим хабом для Enterprise Software та має розвинену екосистему підтримки стартапів. Румунія та Болгарія демонструють контрастну динаміку. Болгарія впала на чотири позиції до 41 місця, вийшовши з топ-40. Румунія посідає 48 місце, також з негативним зростанням [14].

Dealroom CEE Report 2024 ідентифікує системну проблему розриву фінансування на late stage для всього регіону. Sylwester Janik, General Partner Cogito, констатує: "Компанії на late stages та early growth stage у СЕЕ часто стикаються з викликами у забезпеченні адекватного фінансування та доступі до ресурсів для глобальної експансії. У Cogito ми прагнемо вирішити проблему розриву фінансування на late stage та потреб географічної експансії tech scale-up'ів з присутністю в СЕЕ. Фокусуючись переважно на Series B фінансуванні, ми діємо як стратегічний міст між регіоном та США для портфельних компаній" [5]. Ця цитата підкреслює, що дефіцит капіталу на етапах росту є не унікальною проблемою України, а універсальним викликом для всього СЕЕ регіону, який вимагає спеціалізованих рішень, таких як створення цільових Series B фондів та побудова мостів до американських ринків капіталу.

Фінансові механізми державної підтримки стартапів відіграють критичну роль у подоланні розривів фінансування на різних етапах життєвого циклу інноваційних підприємств. Lange J., Rezera S. та Zatrochová M. [10] у систематичному огляді літератури підкреслюють, що бізнес-ангели традиційно заповнюють розрив між фінансуванням від друзів/родини та венчурним капіталом. Проте їхня роль виходить далеко за межі простого надання капіталу: додаткові послуги (експертиза, мережі, менторство) є критичними для виживання стартапів на ранніх стадіях [10]. Водночас, Maxwell A. L., Jeffrey S. A. та Lévesque M. встановили, що бізнес-ангели інвестують у 16 разів більше коштів у Seed-венчурні інвестиції порівняно з венчурними фондами. Однак 97% стартапів не вдається залучити ВА-фінансування через застосування принципу послідовного виключення, де наявність навіть одного "фатального недоліку" призводить до відхилення проєкту [11].

Таблиця 2 систематизує основні фінансові інструменти державної підтримки стартапів, їхні механізми та результати, демонструючи різноманіття підходів, кожен з яких відповідає специфічним потребам різних етапів життєвого циклу.

Таблиця 2. Фінансові інструменти державної підтримки стартапів: міжнародні моделі та український досвід

Інструмент	Модель / Приклад	Механізм	Стадія життєвого циклу	Показники успіху
ГРАНТИ (Grants)	Ukrainian Startup Fund (USF) UA	<ul style="list-style-type: none"> • Неконверсійне фінансування • Зниження ризиків для приватних інвесторів • Сигналізування якості 	Pre-seed, Seed	<ul style="list-style-type: none"> • 100% EU SNS №6 • Визнаний ESNA найкращою практикою • Сприяння співінвестуванню
	Yozma Program II (1993-1998)	<ul style="list-style-type: none"> • \$100M початковий капітал • Уряд 40%, приватні 60% • Опція викупу частки 	Seed, Early stage	<ul style="list-style-type: none"> • Ізраїльський VC ринок зріс від 0 до \$5B+ • Статус "Startup Nation" досягнуто
	Bpifrance FR	<ul style="list-style-type: none"> • €2.5B щорічно • Множинні інструменти • Єдине вікно обслуговування 	All stages (Seed – Growth)	<ul style="list-style-type: none"> • €35B AUM • 80,000+ компаній підтримано
СХЕМИ СПІВ-ІНВЕСТУВАННЯ	USF Corporate Innovations Programme UA	<ul style="list-style-type: none"> • Співпраця: Корпорація + стартап + грант USF • Дослідження інноваційних рішень 	Seed, Series A	<ul style="list-style-type: none"> • Диверсифікація джерел капіталу • Розбудова корпоративного партнерства
	EDBI SG	<ul style="list-style-type: none"> • Прямі інвестиції у пайовий капітал • Стратегічні сектори • Уряд як обмежений партнер (LP) 	Growth, Late stage	<ul style="list-style-type: none"> • Сінгапур – стартап-хаб №1 в Азії • 50+ єдинокористувачів
ФОНД ФОНДІВ	PFR Ventures PL	<ul style="list-style-type: none"> • Інвестування у приватні VC фонди • Залучення приватної експертизи 	Seed, Series A	<ul style="list-style-type: none"> • 32 VC фонди створено • 380 Seed-компаній профінансовано • Наступні 40 VC фондів у планах
	European Investment Fund (EIF) EU	<ul style="list-style-type: none"> • Загальноєвропейський фонд • Підтримка венчурних капіталістів (VCs) • Розподіл ризиків 	Від Seed до Growth	<ul style="list-style-type: none"> • €25B виділено • 500+ VC фондів підтримано
ПОДАТКОВІ ПІЛЬГИ ДЛЯ АНГЕЛІВ	UK SEIS/EIS GB	<ul style="list-style-type: none"> • 50% пільга з податку на дохід (SEIS) • 30% пільга (EIS) • Звільнення від податку на приріст капіталу 	Seed (SEIS), Early stage (EIS)	<ul style="list-style-type: none"> • £25B залучено з початку програми • 50,000+ компаній профінансовано
	Податкові пільги для бізнес-ангелів UA	<ul style="list-style-type: none"> • Податкові стимулювання для приватних інвесторів • Підтверджено ESNA (Figure 63) 	Seed, Early stage	<ul style="list-style-type: none"> • 100% у EU SNS №6 Indicator 6.3.1 • Лише 14 країн з 24 мають такі пільги
СПЕЦІАЛІЗОВАНИ ФОНДИ (LATE STAGE)	Cogito Capital Partners PL	<ul style="list-style-type: none"> • Фокус: Series B • Міст CEE → US • Корпоративне ПЗ, Дані, FinTech 	Series B (Growth)	<ul style="list-style-type: none"> • Applica → Snowflake (придбання 2022) • Подолання розриву фінансування на пізніх стадіях

Джерело: систематизовано авторами за [1, 4, 5, 6]

Ukrainian Startup Fund займає унікальну позицію, поєднуючи грантове фінансування з механізмом де-ризикування для приватних інвесторів, що підтверджується визнанням ESNA найкращою практикою та досягненням максимального 100% показника у категорії SNS №6 "Access to Finance". Модель fund-of-funds, представлена PFR Ventures (Польща) та EIF (ЄС), дозволяє масштабувати державну підтримку через приватні VC-фонди, знижуючи ризик неефективного розміщення публічних коштів. Критичним залишається розрив у фінансуванні на late stage, де спеціалізовані фонди типу Cogito Capital Partners лише починають заповнювати нішу Series B, проте їхні обсяги недостатні для покриття потреб усього CEE регіону.

У цьому контексті державні грантові програми виконують функцію де-ризикування інвестицій та сигналізування про якість стартапів для приватних інвесторів. Ukrainian Startup Fund (USF) є показовим прикладом ефективною моделі такої підтримки, визнаної Europe Startup Nations Alliance у EU Startup Nations Standards Report 2024. Згідно з офіційним описом у звіті: "Ukrainian Startup Fund, під керівництвом Міністерства цифрової трансформації, відіграє ключову роль у просуванні стратегій співінвестування, активно залучаючи приватних інвесторів, VC-фірми та корпоративних партнерів. Наприклад, USF запровадив гранти, спрямовані на залучення приватного капіталу через де-ризикування інвестицій шляхом фінансування на ранніх стадіях. Це створює сприятливіше середовище для приватних інвесторів для співінвестування поряд з публічними грантами, що прискорює зростання високопотенційних стартапів" [6].

Модель співінвестування USF включає також Corporate Innovations Programme, що співпрацює з корпораціями для створення можливостей співінвестування, заохочуючи корпорації інвестувати у стартапи як спосіб дослідження інноваційних рішень та диверсифікації капіталу [6]. Ця модель резонує з теоретичними напрацюваннями Kato A. I., який у контексті економік, що розвиваються, підкреслює важливість ресурсного підходу: венчурні інвестори надають не лише фінансові ресурси, але й управлінську експертизу, стратегічне керівництво та доступ до мереж, що критично впливає на зростання малих та середніх підприємств у термінах продажів, зайнятості та окупності інвестицій [8].

Україна досягла максимального 100% показника у категорії SNS №6 "Access to Finance" за EU Startup Nations Standards 2024, разом з лише шістьма іншими країнами: Бельгією, Францією, Литвою, Португалією, Іспанією та Швецією [6]. Цей результат складається з трьох субстандартів: 6.1 Public Grants (70% середнє у ЄС), 6.2 Indirect Access to Finance (85% середнє у ЄС) та 6.3 Tax Relief Measures (61% середнє у ЄС) [6]. Особливо значущим є те, що Україна входить до 14 країн з 24, що надають податкові пільги для бізнес-ангелів [6], що є критичним інструментом стимулювання приватних інвестицій на Seed-стадії.

Державні венчурні фонди демонструють різноманітні моделі організації у країнах-лідерах. Естонія, як згадувалося, досягла 11 місця глобально завдяки комплексній стратегії підтримки, що включає як прямі інвестиції через державні фонди, так і створення сприятливого регуляторного середовища через e-Residency та цифрові публічні сервіси [1].

Польща через PFR Ventures демонструє модель fund-of-funds, де державна установа інвестує у приватні VC-фонди, які далі фінансують стартапи. Як зазначав CEO PFR Ventures: "За останні 5 років 32 VC-фонди, що використовували кошти PFR Ventures, профінансували 380 компаній Seed-стадії. PFR Ventures планує найближчим часом інвестувати у наступні 40 VC-фондів, що далі забезпечить фінансування нових проєктів" [5]. Ця модель дозволяє поєднувати державні ресурси з приватною експертизою у відборі та супроводі стартапів, знижуючи ризик неефективного використання публічних коштів.

Водночас, навіть у країнах-лідерах CEE залишається проблема розриву фінансування на late stage. Civitta та u.ventures констатують: "Series A та наступні раунди демонструють найбільший розрив у VC-фінансуванні" в Україні [4]. Первинний фокус іноземного капіталу на фінансуванні Series A створює залежність українських стартапів від зовнішніх джерел

через обмежену кількість локальних фондів з достатнім капіталом, тоді як іноземні інвестори приносять не лише кошти, але й експертизу, міжнародні мережі та доступ до більших ринків [4]. Cogito Capital Partners пропонує рішення через спеціалізацію на Series B фінансуванні та функціонування як "стратегічний міст між СЕЕ регіоном та США" [5], проте масштаби цієї ініціативи поки що обмежені.

Регуляторне середовище виконує критичну функцію у формуванні сприятливих умов для створення та масштабування стартапів. Комплексну оцінку регуляторного середовища для стартапів у країнах ЄС та України представлено у таблиці 3, що базується на EU Startup Nations Standards 2024.

Таблиця 3. Імплементация EU Startup Nations Standards: порівняльний аналіз (2024)

Країна	Overall	SNS №1 Fast Creation	SNS №2 Talent	SNS №3 Stock Options	SNS №4 Innov. Regul.	SNS №5 Procur	SNS №6 Access Finance	SNS №7 Social Incl.	SNS №8 Digital First
УКРАЇНА	73%	70% (=ЄС)	64% (=ЄС)	100% (TOP5)	<50%	55% (IPR100)	100% (TOP7)	70%	70% (=ЄС)
Литва (лідер СЕЕ)	82%	75%	70%	80%	60%	70%	100%	100%	99%
Середнє ЄС (24 країни)	~68%	70%	64%	62%	43% (lowest)	55%	72% (highest)	51%	70%

Джерело: складено авторами за [6]

Україна досягла максимальних 100% у двох критичних категоріях: SNS №3 "Stock Options" (топ-5 з 24 країн) та SNS №6 "Access to Finance" (топ-7 з 24 країн), при цьому Ukrainian Startup Fund визнано ESNA найкращою практикою у стратегіях співінвестування. Загальний показник 73% перевищує середнє по ЄС (68%) та наближається до Литви (82%) – лідера СЕЕ регіону. Найбільш проблемною залишається SNS №4 "Innovation in Regulation" (<50%), що відображає загальноєвропейську тенденцію (середнє ЄС – 43%, найнижче серед восьми стандартів) [6]. Cambridge Centre for Alternative Finance підтверджує ефективність регуляторних пісочниць у балансуванні інновацій та захисту споживачів [3]. Теслюк С. А., Матвійчук Н. М. та Демчук Н. В. [2] ідентифікують відсутність законодавчої рамки для краудфандингу як головну проблему розвитку альтернативних джерел капіталу в Україні.

Інфраструктурна підтримка стартап-екосистем охоплює фізичні та віртуальні простори для співпраці, програми акселерації та менторства, а також ініціативи щодо побудови мостів між екосистемами різних країн. Civitta та u.ventures ідентифікують дефіцит інфраструктури як один з ключових викликів: "Україна має менше на душу населення порівняно з країнами-аналогами: коворкінгів, стартап-акселераторів. Існує нестача спеціалізованих акселераторів та масштабування-програм". Більше того, звіт констатує: "Обмежена підтримка на всіх етапах життєвого циклу. Майже жодної підтримки для ScaleUp'ів" [4].

Локальні акселератори стикаються з проблемами пошуку сталих бізнес-моделей, багато з них пропонують одноразові генеричні програми та не мають якісного галузево-специфічного знання [4]. Lange J. et al. у систематичному огляді підкреслюють, що мережі бізнес-ангелів відіграють значущу роль у фасилітації фінансування через колективні інвестиційні рішення та обмін експертизою [10]. Проте, Civitta констатує "нестачу кваліфікованих та досвідчених бізнес-ангелів" в Україні, що обмежує доступ до експертного капіталу на ранніх стадіях [4].

Polish-Ukrainian Startup Bridge є показовим прикладом ефективної міжнародної інфраструктурної ініціативи. Згідно з Polish-Ukrainian Startup Bridge Report 2025, ця програма виконує функцію координації та каталізації співпраці між українськими та польськими екосистемами. Łukasz Wawak, менеджер PUSB, підкреслює: "Український технологічний підприємництво є однією з найбільш стійких та динамічних сил у Європі сьогодні. Українські засновники будують компанії в умовах, які важко уявити деінде – і все ж вони продовжують рухатися вперед: розробляють продукти, завойовують клієнтів, масштабуються глобально та створюють технології, що мають значення для безпеки, стійкості та модернізації економіки. Зараз час для співпраці, інвестування, тестування рішень та будівництва ринкових мостів" [12].

Дані PUSB 2025 демонструють практичну реалізацію цієї стратегії: Польща є найбільш поширеним напрямком релокації для українських стартапів, що виїхали за кордон, а найпопулярнішою комбінацією цільових ринків є "Україна + Польща + EU-25" (19,63% респондентів). Примітно, що Польща окремо згадується частіше, ніж решта ЄС разом взяті, що підкреслює її роль як стратегічного входу до європейських ринків для українських стартапів [12].

Опитування Business Environment Institutions (BEI) у рамках PUSB 2025 виявляє критичні потреби у розвитку компетенцій: 97% респондентів потребують розвинути зовнішні залучення фінансування здібності, а 100% (найвищий стратегічний пріоритет!) висловлюють бажання розвинути компетенції у побудові партнерств з іноземними організаціями. Мотивація для іноземних партнерств включає потребу у знанні про іноземне фінансування та інвестиції, а також розуміння іноземних ринків [12].

Особливої уваги заслуговує інтеграція ветеранів війни у стартап-екосистему. PUSB 2025 виявив, що приблизно третина опитаних стартапів наразі працевлаштовує військових ветеранів. Michał Bargielski, менеджер Research and Analysis Team, коментує: "Існує можливість, що досвід та природа стартапів (під впливом духу ветеранів, доблесті та свідомості – або реалізму) може бути цікавим шляхом для відбудови країни та підготовки її до наступних викликів" [12]. Це представляє унікальну соціально-економічну характеристику української екосистеми, де військова експертиза може трансформуватися у підприємницькі інновації, особливо у сферах Defense Tech, кібербезпеки та технологій подвійного призначення.

Civitta підкреслює, що Україна стала "світовим хабом-лідером для розвитку Defense Tech рішень". Урядова ініціатива BRAVE1 Cluster, запущена у співпраці із Збройними Силами, сприяє співпраці між Defense Tech стейкхолдерами та створює галузь, що формується, з потенціалом експорту [4]. Це є прикладом як держава може каталізувати формування галузевої спеціалізації екосистеми через цільові інфраструктурні ініціативи.

Висновки та пропозиції. Проведене дослідження міжнародного досвіду державної підтримки стартап-екосистем, з фокусом на країнах Центрально-Східної Європи та окремих найкращих світових практиках, дало можливість ідентифікувати критичні розриви у розвитку української стартап-екосистеми та виявити найбільш ефективні міжнародні практики їх подолання.

Порівняльний аналіз виявив, що Україна демонструє виняткову стійкість екосистеми навіть в умовах війни: піднялася на 42 місце у Global Startup Ecosystem Index 2025 з найвищим темпом зростання (26,22%) серед країн 41-50 позицій [14]. Ukrainian Startup Fund визнано найкращою практикою Europe Startup Nations Alliance [6], а Україна досягла максимальних 100% у стандартах Stock Options та Access to Finance. Водночас, критичний виклик залишається у розривах фінансування на етапах Series A та late stages: 73% стартапів визначають залучення капіталу як основний бар'єр [4].

Систематизація фінансових інструментів державної підтримки показала, що дефіцит капіталу на late stage є не унікальною проблемою України, а системним викликом для всього

регіону СЕЕ. У трьох країнах (Естонія, Литва, Польща) концентруються 50% усіх венчурних інвестицій [5]. Виявлено найбільш ефективні моделі подолання розривів фінансування: fund-of-funds (PFR Ventures, Польща), прямі співінвестиційні схеми (Israeli Yozma program), податкові стимули для бізнес-ангелів (UK SEIS/EIS schemes) та програми підтримки масштабування (ScaleUp Denmark).

Аналіз регуляторних інновацій виявив, що Україна має можливість стати лідером у регіоні СЕЕ. SNS №4 "Innovation in Regulation" демонструє найнижчий рівень імплементації в ЄС (43%) [6], що вказує на загальноєвропейський виклик та можливість для України. Виявлено ефективні практики: галузево-специфічні регуляторні пісочниці (Іспанія), Регламент ЄС 2020/1503 для краудфандингу та принцип "Think Small First".

Вивчення інфраструктурних ініціатив підтвердило стратегічне значення транскордонних екосистемних мостів: Польща є найважливішим партнером для українських стартапів, а 100% ВЕІ вказують на розвиток іноземних партнерств як найвищий пріоритет [12]. Виявлено ефективні практики: Polish-Ukrainian Startup Bridge, програми масштабування (ScaleUp Denmark, Scaleup Institute UK), галузеві акселератори (BRAVE1 для Defense Tech) та програми залучення талантів (Chile Global, Estonia e-Residency).

Окремої уваги заслуговує досвід Естонії: її успіх (11 місце глобально, зростання 34,02%) базується на комплексній стратегії, що поєднує фінансові інструменти, регуляторні інновації (e-Residency) та збалансовану взаємодію між державою, університетами, індустрією та громадянським суспільством [1, 9, 14]. Україна має можливість адаптувати найкращі практики, спираючись на власні конкурентні переваги: найбільший у СЕЕ кадровий резерв ІТ-спеціалістів (346,000 осіб), топ-3 позиція за ефективністю створення єдинорогів [5] та статус світового хабу-лідера у Defense Tech [4]. Унікальна характеристика української екосистеми – інтеграція військових ветеранів (третина стартапів їх працевлаштовують [12]) – може бути трансформована у стратегічну перевагу.

Таким чином, Україна має унікальну можливість трансформувати виклики війни у каталізатор інноваційного розвитку. Стратегічне значення Defense Tech, інтеграція ветеранів, найбільший у СЕЕ талант-пул та визнана ефективність Ukrainian Startup Fund створюють міцний фундамент для побудови однієї з провідних стартап-екосистем Європи. Адаптація найкращих практик СЕЕ у комбінації з унікальними українськими сильними сторонами може забезпечити стрибок у глобальних рейтингах до топ-30 протягом наступних 5-7 років.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонюк Д. А., Антонюк К. І. Порівняльний аналіз стартап екосистем в моделях розвитку країн Східної Європи: досвід для повоєнної відбудови України. Підприємництво, торгівля та біржова діяльність. 2023. Вип. 2(24). С. 111-120. <https://doi.org/10.26661/2522-1566/2023-2/24-06>
2. Теслюк С. А., Матвійчук Н. М., Демчук Н. В. Краудфандинг як сучасний спосіб фінансування: проблеми та перспективи його розвитку в Україні. Економіка та суспільство. 2022. Вип. 37. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-16>
3. Cambridge Centre for Alternative Finance (CCAF). The 2nd Global Alternative Finance Benchmarking Report. University of Cambridge Judge Business School, 2021. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3957488>
4. Civitta, u.ventures. Scaling Up: Accelerating Ukraine's Tech Sector. 2024. <https://civitta.com/wp-content/uploads/2024/09/Scaling-Up-accelerating-Ukraines-Tech-Sector.pdf>
5. Dealroom.co, Cogito Capital Partners, UNIQA Ventures, Vestbee. CEE Startup Ecosystem Report 2024. 2024. <https://dealroom.co/uploaded/2024/03/Dealroom-cogito-uniqa-vestbee-CEE-report-2024.pdf>
6. Europe Startup Nations Alliance (ESNA). EU Startup Nations Standards – Report 2024. Brussels: ESNA, 2024. https://www.esnalliance.eu/multimedia/esna/sns-report-2024_members-only-1.pdf
7. Helman L. Innovation Funding and the Valley of Death. SMU Law Review. 2023. Vol. 76. P. 263-318. <https://doi.org/10.25172/smulr.76.2.4>
8. Kato A. I. A literature review of venture capital financing and growth of SMEs in emerging economies and an agenda for future research. Academy of Entrepreneurship Journal. 2021. Vol. 27, No. 1. P. 1-19.

https://www.researchgate.net/publication/354926705_A_literature_review_of_venture_capital_financing_and_growth_of_smes_in_emerging_economies_and_an_agenda_for_future_research

9. Khaustova V., Kyzym M., Reshetnyak O., Khaustov M., Trushkina N. Methodical Approach to the Startup Ecosystem Formation: Foreign Experience and Opportunities for Ukraine. Proceedings of the International Conference on Applied Innovation in IT (ICAIIIT 2024). 2024. Vol. 12, No. 2. P. 33-40. <https://doi.org/10.25673/118138>

10. Lange J., Rezepa S., Zatrochová M. The Role of Business Angels in the Early-Stage Financing of Startups: A Systematic Literature Review. Administrative Sciences. 2024. Vol. 14. P. 247. <https://doi.org/10.3390/admsci14100247>

11. Maxwell A. L., Jeffrey S. A., Lévesque M. Business angel early stage decision making. Journal of Business Venturing. 2011. Vol. 26, No. 2. P. 212-225. <https://doi.org/10.1016/j.jbusvent.2009.09.002>

12. Polish-Ukrainian Startup Bridge Report 2025: Ukrainian Startups Fighting Today. Warsaw, 2025. <https://www.startupbridge.eu/report/>

13. Salamzadeh A., Kawamorita Kesim H. Startup Companies: Life Cycle and Challenges. Proceedings of the 4th International Conference on Employment, Education and Entrepreneurship (EEE). Belgrade, Serbia, 2015. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2628861>

14. StartupBlink. Global Startup Ecosystem Index 2025. 2025. <https://www.startupblink.com/>

REFERENCES

1. Antoniuk, D. A., & Antoniuk, K. I. (2023). Porivnialnyi analiz startap ekosystem v modeliakh rozvytku krain Skhidnoi Yevropy: dosvid dlia povoiennoi vidbudovy Ukrainy [Comparative analysis of startup ecosystems in development models of Eastern European countries: Experience for post-war reconstruction of Ukraine] *Pidpriemnytstvo, torhivlia ta birzhova diialnist*, 2(24), 111-120. <https://doi.org/10.26661/2522-1566/2023-2/24-06> [in Ukrainian].

2. Tesliuk, S. A., Matviichuk, N. M., & Demchuk, N. V. (2022). Kraudfandynh yak suchasnyi sposib finansuvannia: problemy ta perspektyvy yoho rozvytku v Ukraini [Crowdfunding as a modern method of financing: Problems and prospects of its development in Ukraine] [in Ukrainian]. *Ekonomika ta suspilstvo*, 37. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-16> [in Ukrainian].

3. Cambridge Centre for Alternative Finance (CCAF). (2021). The 2nd Global Alternative Finance Benchmarking Report. University of Cambridge Judge Business School. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3957488>

4. Civitta, & u.ventures. (2024). Scaling Up: Accelerating Ukraine's Tech Sector. <https://civitta.com/wp-content/uploads/2024/09/Scaling-Up-accelerating-Ukraines-Tech-Sector.pdf>

5. Dealroom.co, Cogito Capital Partners, UNIQA Ventures, & Vestbee. (2024). CEE Startup Ecosystem Report 2024. <https://dealroom.co/uploaded/2024/03/Dealroom-cogito-uniqa-vestbee-CEE-report-2024.pdf>

6. Europe Startup Nations Alliance (ESNA). (2024). EU Startup Nations Standards – Report 2024. Brussels: ESNA. https://www.esnalliance.eu/multimedia/esna/sns-report-2024_members-only-1.pdf

7. Helman, L. (2023). Innovation Funding and the Valley of Death. *SMU Law Review*, 76, 263-318. <https://doi.org/10.25172/smulr.76.2.4>

8. Kato, A. I. (2021). A literature review of venture capital financing and growth of SMEs in emerging economies and an agenda for future research. *Academy of Entrepreneurship Journal*, 27(1), 1-19. https://www.researchgate.net/publication/354926705_A_literature_review_of_venture_capital_financing_and_growth_of_smes_in_emerging_economies_and_an_agenda_for_future_research

9. Khaustova, V., Kyzym, M., Reshetnyak, O., Khaustov, M., & Trushkina, N. (2024). Methodical Approach to the Startup Ecosystem Formation: Foreign Experience and Opportunities for Ukraine. In Proceedings of the International Conference on Applied Innovation in IT (ICAIIIT 2024), 12(2), 33-40. <https://doi.org/10.25673/118138>

10. Lange, J., Rezepa, S., & Zatrochová, M. (2024). The Role of Business Angels in the Early-Stage Financing of Startups: A Systematic Literature Review. *Administrative Sciences*, 14, 247. <https://doi.org/10.3390/admsci14100247>

11. Maxwell, A. L., Jeffrey, S. A., & Lévesque, M. (2011). Business angel early stage decision making. *Journal of Business Venturing*, 26(2), 212-225. <https://doi.org/10.1016/j.jbusvent.2009.09.002>

12. Polish-Ukrainian Startup Bridge. (2025). Polish-Ukrainian Startup Bridge Report 2025: Ukrainian Startups Fighting Today. Warsaw. <https://www.startupbridge.eu/report/>

13. Salamzadeh, A., & Kawamorita Kesim, H. (2015). Startup Companies: Life Cycle and Challenges. In Proceedings of the 4th International Conference on Employment, Education and Entrepreneurship (EEE). Belgrade, Serbia. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2628861>

14. StartupBlink. (2025). Global Startup Ecosystem Index 2025. <https://www.startupblink.com>

Svitlana Loza, PhD in Economics, Associate Professor
(Associate Professor, Department of Business and Management, National University "Zaporizhzhia Polytechnic")

Dmytro Loza, (postgraduate, Classical private university)

GOVERNMENT SUPPORT FOR STARTUP ECOSYSTEMS: INTERNATIONAL EXPERIENCE AND LESSONS FOR UKRAINE

The aim of the article is to analyse international experience in government support for startup ecosystems and identify best international practices for improving government support for the startup ecosystem based on a comparative analysis of Central and Eastern European (CEE) countries and leading global practices. The research is based on empirical data from current international reports and systematic analysis of scholarly literature on venture capital financing and government support for innovation. The methodology includes comparative analysis of financial instruments using examples from CEE countries and selected leading global practices, systematisation of regulatory mechanisms, and evaluation of infrastructure initiatives in leading countries. The research results demonstrate that Ukraine ranks 42nd in the global ranking with the highest ecosystem growth rate and has achieved high implementation scores in EU Startup Nations Standards. The Ukrainian Startup Fund has been recognised as a best practice in co-investment schemes among European countries. However, a critical financing gap has been identified at the Series A funding round stage, where 73% of Ukrainian startups identify access to capital as the main development barrier. The experience of successful CEE countries has been systematised, particularly Estonia, Poland, and Lithuania, which apply comprehensive government support models through the quadruple helix framework. Specific financial mechanisms for overcoming funding gaps at different stages of startup lifecycle have been identified. It has been established that Defence Tech is Ukraine's unique competitive advantage in the context of the wartime period and a potential driver of post-war economic recovery. The practical value of the research lies in identifying critical gaps in financing (Series A/B gap, shortage of business angels), regulatory environment (regulatory sandboxes, crowdfunding), and infrastructure (scaling, cross-border bridges), as well as revealing the most effective international practices for overcoming them in the context of post-war reconstruction of the Ukrainian economy.

Keywords: *sustainable development strategy, startup ecosystem, government support for innovation, venture capital, funding gaps, regulatory innovations, innovation entrepreneurship, post-war reconstruction.*

Стаття прийнята до друку 05 листопада 2025 року